

Molnár Imre

A kisebbségi magyar népcsoport identitásának kialakulása Csehszlovákia történetének első időszakában

1918. október 28-án a Csehszlovák Nemzeti Tanács elfogadta az első csehszlovák törvényt, amely az önálló csehszlovák állam megalakulását deklarálta. Két nappal később ugyan, de a túrósszentmártoni szlovák gyűlés is kimondta, hogy a szlovák nemzet "az egységes cseh-szlovák nemzet része".¹ A több szempontból is vitatható megállapítás ellenére megalakult Csehszlovákia. Az 1910-es népszámlálás szerint a mai Szlovákiára számított területen 896 000 magyar nemzetiségű lakos élt. Az 1921-es csehszlovákiai népszámlálás szerint ugyanitt már csak 651 000 magyar élt. E nagy eltérésnek a népszámlálási pontatlanságokon és visszaéléseken túl is több oka volt.

Mintegy 100 000 főre tehető azon közalkalmazottak száma, akik állásvesztés miatt Magyarországra települtek illetve menekültek át. A csökkenésnek egy másik oka az volt, hogy a történelmi észak-magyarországi területeken élt, korábban

nagy többségben magyar kultúrájú zsidóságot külön kategóriaként kezelték a népszámlálásokban. Zsidó nemzetiség, mint népszámlálási kategória korábban nem létezett. A zsidóság vallási felekezeti szinten élte meg saját identitását. A zsidóságot tehát kihívás érte identitásában és hovatartozásában is. Mindez jelentősen árnyalta a magyarság demográfiai adatait a két háború között.

A csökkenés okaként kell feltételeznünk azt a tényt is, hogy a vegyes lakosságú területeken évszázadok során kialakult egy olyan kettős identitású lakónépesség, amely "békeidőben" valóban kettős identitással, kettős kötődéssel rendelkezett. Ismerte azon kultúrákat, amelyek határára állt. Nem volt különös problémája abból, hogy éppen magyarnak, németnek vagy szlováknak vallotta magát. Abban a pillanatban, amikor érezte, hogy a népszámlálási bevallásnak már tétje van, azaz hátrányt, illetve

előnyt jelenthet számára az, ha ide vagy oda tartozónak vallja magát, abban a pillanatban óriási átrendeződés következett be a népszámlálási statisztikában. Ennek is tulajdonítható az a százszáz ingadozás, amely hol az egyik, hol pedig a másik oldal népszámlálás statisztikáiban jelenik meg. Ugyanez nyomon következő a későbbi történelmi sors hozta változások során is több vegyeslakosságú közösség népszámlálási adataiban. Szvatkó Pál írja visszaemlékezésében "Én tizenhat évemmel és a belémgyömöszölt fogalmakkal tényleg magyarnak láttam Nagyszombatot. Másnap Trnava tényleg szlovákká vált. Odavoltam a csodálkozástól. A két elképzelés közül melyik volt a téves, a magyar vagy a szlovák, ebben a viszonylatban nem fontos, mert én mind a kettőt kénytelen voltam elhinni és időrendi sorrendben abszolútumnak fel-fogni".²

1921-ben tehát ez a kettős identitású népességcsoport, nagy többséggel átsorolt a többségi nemzet oldalára, hiszen 1918 óta tapasztalhatta, hogy ez az átsorolás számára kifejezett előnyökkel jár. A népszámlálások idején magát magyarnak valló népesség, viszont kénytelen kellett együtt kellett hogy éljen a saját nemzetiségivé váló sorsával együtt járó negatív hozadékkal is, amelyek a többségi oldalt választókat részben vagy egészben elkerülték. Elég csak olyan intézkedések következményeire gondolnunk, mint pl. a csehszlovák államra való hűségeskü kényszere. Ezzel együtt is a magyar nemzetiségű személyek állami hivatali szolgálatba gyakorlatilag nem kerülhettek be. Kezdetben szinte állandó nehézségek mutatkoztak az állampolgársági kérelmek ügyében is. Az elutasított kérelmek száma egyre nőtt, az állampolgárságot nem kapott egyéneket pedig bármelyik

pillanatban kiutasíthatták az ország területéről. Ilyen helyzetben a nemzetiség bevalása tulajdonképpen létkérdéssé vált. A létszámcsökkenés magyarázatához ez is hozzátartozik.³

Nézzünk most meg a népszámlálás tényeinek kívül néhány konkrét rendeletet a köztársaság kialakulásának időszakából: Vavro Šrobárnak, Szlovákia teljhatalmú miniszterének 1919. augusztus 2-i 4397.sz. rendelete szerint: "Oly egyének, kik 1914. aug. 1-jén nem voltak a magyar királyság állampolgárai és nem bírtak illetőséggel Szlovákország mostani területén fekvő valamely községben, a Cseh-szlovák Köztársaság területét legkésőbb 1919. szept. végéig elhagyni tartoznak. Ezt a határidőt a zsupán (Pozsonyban és Kassán a városi főkapitány) egészen 8 napra leszállíthatja." E rendeletet 1919. augusztus 25-én egészítették ki: "Azon egyének, kik 1914. aug. 1-jén a volt magyar királyság állampolgárai voltak ugyan, de akik nem voltak illetékesek Szlovákország jelenlegi területén fekvő valamely községben a Cseh-szlovák Köztársaság területét 121/1919. sz. (4397/1917. adm.) rendeletem értelmében elhagyni kötelesek." E rendelet érvényességén nem változtatott a Csehszlovákia valamint a Szövetséges és Társult Hatalmak képviselői által Saint-Germain-en-Laye-ben aláírt kisebbségvédelmi szerződés sem, amely a kisebbségek jogairól csak általánosságban szólt.⁴

1920. február 29-én Csehszlovákia ki-nevezésen alapuló forradalmi nemzetgyűlése - amely kizárólag cseh és szlovák képviselőkből állt - elfogadta az ország alkotmányát. Az alkotmány részét képezte a nyelvhasználati jog alapelveiről 122. sz. alatt

becikkelyezett törvény, mely szerint a nemzeti kisebbségek azokban a járásokban, bírósági kerületekben és törvényhatósági városokban használhatták anyanyelvüket, ahol számarányuk legalább a 20 %-ot elérte. A nyelvhasználattal kapcsolatos jogszabályok végrehajtása azonban számos nehézségbe ütközött és állandó pontja volt a nemzetiség sérelmek hosszú listájának.⁵

Az új állam 1920. évi alkotmánylevelének VI. fejezete (Csehszlovákiának a szövetséges és társult főhatalmakkal kötött szerződése értelmében) biztosította a "nemzeti, vallásfelekezeti és a faji kisebbségek" védelmét; a törvény előtti egyenlőséget, a szabad nyelvhasználatot, az anyanyelvi oktatást. Az említett alkotmánylevel utolsó §-nak rendelkezése büncselekménynek nevezi és megtiltja az erőszakos elnemzetlenítést. Ennek ellenére az új köztársaság keretébe került nemzeti-etnikai kisebbségek száma népszámlálásról népszámlálásra rohamosan csökkenő tendenciát mutatott. E tendencia alól kivételt képezett a két uralkodó nemzet, a csehok és a szlovákok létszáma, amely a legutóbbi népszámlálási adatok szerint az 1921-es adatokhoz viszonyítva rohamosan növekedett.

	1921	1920
cseh	6 831 120 (52,5%)	9 691 122 (64,1%)
szlovák	1 968 598 (15,1%)	4 676 378 (30,6%)
ukrán (ruszin)	102 313 (0,8%)	54 582 (0,4%)
német	3 207 213 (24,7%)	61 129 (0,4%)
magyar	657 647 (5,1%)	579 176 (3,8%)
lengyel	109 580 (0,8%)	68 176 (0,4%)
zsidó	110 138 (0,8%)	- ⁶

1920. március 22-én a 210. sz. törvényben a csehszlovák nemzetgyűlés felhatalmazta a kormányt arra, hogy rendeleti úton

zsupákat (megyéket) vonjon össze, szabályozza a szolgabírói járások területét és azok székhelyét, rendezett tanácsú városokat nagyközségekké, törvényhatósági jogú városokat pedig rendezett tanácsú városokká vagy nagyközségekké fokozzon le. Így kívánták elérni, hogy ott ahol a fenti rendelkezések ezt lehetővé teszi, a kisebbség aránya a kritikus 20 % alá süllyedjen. A húszas években végrehajtott földreform során a magyar kisebbség kisebb mértékben jutott földhöz, mint a szlovákok és csehek. A magyar többségű vidékekre szlovákokat és cseheket telepítettek tömegével.⁷

A magyar kisebbség azon tagjainak állampolgárságát, akik még ekkor is az országban tartózkodtak csak 1926-ban, a Lex Dérer et Szent-Ivány néven emlegetett alkotmánytörvény rendezte visszamenőleges hatállyal. Százszázalékos védelmet azonban ez sem jelentett, hiszen pl. Körmendy Ékes Lajost az Országos Keresztényszocialista Párt ellenzéki országgyűlési képviselőjét állítólagos államellenes tevékenysége miatt egyszerre fosztották meg állampolgárságától és képviselői mandátumától, majd ezek után kiutasították őt Csehszlovákia területéről.⁸

Említetünk kell még a magyar kisebbség gazdasági erejének csökkentését előidéző földreformhoz kapcsolódó hátrányos helyzetet előidéző adó és egyéb gazdasági törvényeket, valamint az 1923-ban született, de 1937-ben kiegészített nemzetvédelmi törvényt is, amely az állam biztonságát bármilyen módon veszélyeztetőkkel szemben 306 féle büntetést tartalmazott. (Egy Bocskai-sapka viselése pl. egy heti fogdával ért fel.) Leginkább e törvénynek köszönhető, hogy a Wilson által kidolgozott

és a Csehszlovákiában élő kisebbségi vezetők így a magyarok által is szorgalmazott önrendelkezési elvek a köztársaságban sosem válhattak a gyakorlatilag is megvalósuló demokratikus politika eszköztárának részévé.⁹

A magyarokat érintő törvények és rendeletek többségét akkor hozták, amikor a magyar kisebbség politikai szerveződése még nem létezett vagy éppen csak a beindulás stádiumában volt. Az Országos Keresztényszocialista Párt (kezdetben Magyar-német Keresztényszocialista Párt) 1919 novemberében alakult meg. A másik nagy ellenzéki magyar párt Országos Magyar Kisgazdapárt néven kezdte meg működését, s először a Nagyatádi-féle magyarországi párt csehszlovákiai ágának volt tekinthető és 1920 elején önállósult. 1925-től Magyar Nemzeti Párt néven létezett. A két párt képviselőiből 1920. december 7-én Ó-Tátrafüreden megalakult a Szlovenszkói és Ruszinszkói Szövetkezett Ellenzéki Pártok Közös Bizottsága, majd 1922. február 4-én a Szlovenszkói és Ruszinszkói Szövetkezett Ellenzéki Pártok Központi Irodája. E politikai pártok országos hálózatának kiépülése, valódi érdekvédelmi munkájának beindulása azonban még hosszú időt vett igénybe.¹⁰

A fenti tényezők jelentősen befolyásolták a Csehszlovákiába került magyar népcsoport identitástudatának kialakulását. Ez az identitástudat a kezdetektől fogva meglehetősen hézagos képet mutat. A dolgozatban tudatosan kerüljük a nemzeti identitás képének elemzését, mert esetünkben a Csehszlovákiába került magyarok "természetes nemzeti identitása" a Csepeli György által végzett vizsgálati eredmények tükrébe állítva a szakadás következtében

elcve zavartnak, sérültnek tűnik.¹¹ Ez a zavar a "haza" és "nemzet" egymással nem azonosítható fogalmából ered. Különösen igaz ez a két világháború közti "csehszlovákista időszak" első éveire de a zavar, nevezhető leegyszerűsítve akár fogalomzavarnak is, lényegében végighúzódik a közép-európai magyar kisebbségek egész húszadik századi történelmében.

Amint a fentiek során említettük, a kisebbségi döntéskényszerben az egyik végletet a saját életének jól felfogott érdekében hozott döntése alkotja, a másik végleten azonban ott állt a döntést a végletekig elodáztatni kívánó közember. Ő ameddig módjában állt, igyekezett nem tudomást venni a történelmi döntés tényéről, arról, hogy szülőhelye és ezzel politikai értelemben hazája is, a hozzá tartozó területekkel máról holnapra gazdát cserélt és ő maga ugyanígy máról holnapra a többségi előnyöket élvező magyar állampolgárból állampolgárság nélküli kisebbségi magyarrá vált.

Ez esetben nem is annyira vélt vagy valós előnyök elvesztéséről van szó, mint inkább arról, hogy a "sorsforduló" váratlanul s ami még ettől is fontosabb, felkészületlenül érte a felvidék érintett részein élő magyarságot. Haizl Kálmán írta a trianoni határokat ábrázoló első térkép kézbevétele után, hogy ezt "magam is mint mindnyájan a túlhajtott fantázia szüleményének tartottuk".¹²

A felkészületlenség azonban ugyanúgy érvényes volt a felvidék szlovák társadalmára is. Frantisek Miklósko a rendszerváltás utáni első szlovák parlament elnöke említette egy előadásában, hogy amikor a trianoni döntés híre szüleihez eljutott édesapja sírva fakadt. Édesanyja ekkor megkér-

dezte tőle, hogy vajon bánatában vagy örömben sír-e? Mire a válasz némi gondolkodás után az volt, hogy "nem tudom". "Minket nem kérdeztek meg arról milyen államban kívánunk élni. Megkérdezésünk nélkül döntöttek hovatartozásunkról" - hangzik sokáig a két háború közti magyar kisebbségpolitikai érvelés legfőbb mondata Csehszlovákiában és annak határain túl is. A mondat még hangsúlyosabbá tette azt a tényt, hogy az új ország területén alig akadt olyan magyar ember, aki a területátrendezést tartós állapotnak vélte. "Úgy hittük az élet erősebb lesz mint az emberek önkényes döntése. Azt hittük, hogy a nagyhatalmak idővel belátják a gazdasági egységek szét-darabolásának értelmetlenségét és ez a felismerés a szerződés módosítására készteti majd őket." - írja visszaemlékezésében Esterházy Lujza.¹³

A történetekről tudomást venni nem akaró közember ábrándozását arról, hogy a mai helyzet legfeljebb egy rossz álom, amely úgy múlik el, olyan hirtelen ahogy jött, az állami törvénykezés fentebb is említett gyors és hatékony rendelkezései kérlelhetetlenül szétszakították. De még így is, ebben a helyzetben is sokszor felfelhangzott a Jócsik Lajos által is lejegyzett lelkiismeretbe fúródó kérdés, amely szinte predesztinálta a pesszimizmus száműzöttetését a lelkekből: "Hát már te sem bízol, te sem remélsz?"¹⁴ A bizakodás valahogy kötelezővé vált ott és akkor is, amikor a kisebbségbe került magyarság egyszerre saját bőrén érezhette az őt és családját, vagyonát, jövőjét érintő törvények következményeit. "Kiestünk egy változatlanul hitt, beidegzett nagy közösségből, az ezeréves Magyarországból: az édesanyát vesztett árvák sorsa lett a miénk. Magunkra

maradtunk." - hangzik Fábry lakonikus összegzése erről az időszakról.¹⁵ Ebben a helyzetben "időre volt szükség, hogy a nemzeti kisebbséggé vált felvidéki magyarság némiképp felocsúdjon az új viszonyok között és a passzív csodavárásból kiemelkedve keresni kezdje megmaradásának, gazdasági, kulturális, nyelvi és nemzeti jogai védelmének, valamint politikai törekvései realizálásának járható útjait" - írja a korszakot elemző tanulmányában Popely Gyula.¹⁶ Ez a szükséges időhatár Szvatkó Pál időzítése szerint az 1918-1925 közti időszaknak felel meg. Nagyjából erre az időszakra tehetjük a "szloveszkói" magyarság identitása kialakulásának legfontosabb korszakát is. Itt ebben a kezdeti szakaszban két markáns lehetőség kínálkozott a szlovákiai magyar közember számára.

Az első az volt, hogy a helyén állva valamilyen passzív rezisztenciával nézze végig a változásokat - várva a fejleményeket - még akkor is, ha ezek létében érintik is őt, mint pl. az ezerszámra elbocsátott közhivatalnokokat vagy az állami alkalmazottakat. A második lehetőség az volt, hogy az egyén kilátástalannak érezve további sorsát, elmenekült addigi lakóhelyéről. Akinek fizikailag erre nem volt módja az nem egy esetben az öngyilkosságba vezető menekülés útjára talált rá.

Az első helyen említett lehetőség magában hordozta a saját egzisztenciáért megindított küzdelem lassú kibontakozását is. Ez nem egy esetben együttjárt a lényegesen alacsonyabb társadalmi szintre való visszacsúszással, amit azóta csúnya szóval deklaszszálódásnak neveztek el. A lecsúszás és az ebből fakadó letargia, mint lassan ölő mérreg áradt szét a kisebbségbe szakadt magyar társadalom tagjaiban. Ugyanakkor ezzel a

folyamattal ellentétes irányban megindult egy lassú felemelkedés is, elsősorban kisvárosi-kispolgári vagy ezen túlmenően a parasztsorban élő néprétegek tagjai közül is. Igaz ez a felemelkedés leginkább egy másod illetve harmadgenerációs társadalmi migráció eredménye volt. Mégis talán ez a - polgári középosztályként is megnevezhető - részben régi, részben új egyénekből és csoportokból álló leginkább kisvárosi réteg volt az, amelynél a saját identitástudat felismerésének folyamata legelőször bizonyítható. Mindez azzal az egyszerű ténnyel magyarázható, hogy bár az impériumváltással ez a réteg súlyos sebeket kapott mégis ő kötődött leginkább az első világháború előtti magyar állameszméhez és ezen keresztül a magyar politikai nemzettudathoz. Ez a nemzettudat generalódott át egyfajta "identitáskeretként"¹⁷ olyan öntudattá, amely más összetevőkkel együtt a szlovákiai magyar kisebbség kezdeti kohéziós erejévé vált. Ettől az állameszmétől távol eső kevésbé öntudatos ún. népi rétegeket a változás ebben "a kezdeti időszakban jószerével érintetlenül hagyta."¹⁸

Elsőként a dél-szlovákiai magyar kisvárosok polgári középosztályának megmaradt tagjaiban, illetve ezek leszármazottaiban érett meg a felismerés, hogy az új helyzetben elkerülhetetlen egy újfajta identitástudat kialakulása, melynek alapja, lélektani oldala a VÁLLALÁS és első, kezdő lépése az egyéni DÖNTÉS. Döntés a maradás mellett és döntés a magyarság mellett. Ez a döntés mint fentebb említettük, nem csupán egy népszámlálási válaszadás egyszeri deklarációjából állt, hanem beláthatatlan időre szóló sorsvállalást is jelentett. Az egyéni döntés természetesen magában hordozta a csoportválasztás automatikus kényszerét is. A csoport - esetünkben tehát a

magyarság - felvállalása egyet jelentett annak hagyományainak, kultúrájának felvállalásával is. A korábban automatikus létállapotot jelentő élethelyzet ez esetben tudatos vállalást követelő döntéshelyzetté vált. Ezt a folyamatot a társadalmi "lecsúszás" kikerülhetetlen ténye sem gátolta meg, legfeljebb áttételesen késleltette. A szociális helyzet rosszabbra fordulásával együttjáró állandósulni látszó létállapot egy idő után már nem számított a kisebbségi léthelyzetből fakadó állapotnak. Jócsik elmondása szerint is, ebben a helyzetben "emberi és nemzetiségi tudatom egybeesett. Nem tudtam szétválasztani a kettőt, s talán van valami hitelesség ebben."¹⁹ Az új államalakulat égisze alá kerülő magyarság minden társadalmi rétegét, igaz más-más mentalitással vállalt, de mégis ugyanazon terhek elviselése tette hasonlóvá. Az identitástudat közösségi dimenziója kialakulásának első és talán legfontosabb összetevője tehát a felismert KÖZÖS SORS, az összetartozás tudat kialakulása volt.

Ez persze nem azt jelenti, hogy ennek a rétegnek egy csapásra sikerült az új helyzethez alkalmazkodnia, ami sok esetben egyet jelentett az új állam új rendelkezéseinek betartásával, kikerülésével vagy épp kijátszásával, hisz ehhez nem egy esetben új nyelvet, új mentalitást kell megértenie és megtanulnia.

A szlovákiai magyarság ezen utat választó rétegében azonban ugyancsak további szemléletváltásra került sor. Az idetartozók első generációja, mint említettük, egyfajta kényszerből tudomásul véve a történetket, magától továbbra is teljes mértékben idegennek tartotta az új körülményeket, igyekezett azokhoz a legnagyobb távolságtartással viszonyulni. Jól jellemzi ezt a típust a már említett Jócsik Lajos esszéjének ide

vonatkozó részlete. A "levegőnélküliség" állapotába került középosztály egy része "passzivitással zárkózott el, nem próbált, nem cselekedett, csak várt. Dátumokat írt a falakra a képek mögé és várta, hogy a dátumok régi rangjába és régi társadalmi helyzetébe helyezték vissza."²⁰

Az alkalmazkodás lassú és nehéz útját megkezdő, korábban talán perifériára szoruló rétegek identitástudatának kialakulásához azonban újabb lépések és újabb döntések meghozatalára és az ebből fakadó felismerésekre volt szükség. Szükség volt az új körülmények pontos megismerésére és feltérképezésére. Ehhez természetesen a kisebbségi társadalom kiépülésére, teljesen új típusú oktatási, nevelési rendszer kidolgozására lett volna szükség, hiszen az új helyzetben az új információk (pozitív és negatív értelemben vett) egész tömege zúdult a kisebbségi magyarságra. Az információ érkezést információ adással lehetett ellensúlyozni, amely a kisebbségi magyar sajtó kialakulását tette elkerülhetetlen szükségé.

Ezeket a lépéseket nem lehetett kettős tudattal, félvállról vett vállalások és döntések meghozatalával megtenni. E lépések s a bennük rejlő lehetőségeknek már az áttekintése is lelki és fizikai jelenlétet kívánt. E jelenlét markáns megnyilatkozása a szabad akaratnyilvánítás folyamata volt, amely a csehszlovák polgári demokráciában, ha bizonyos korlátok közt, de mégis egyet jelentett a csoportszolidaritás érzésének kialakulásával, s lassan meginduló önszerveződéssel és az ebből fakadó érdekvényesítés politikai gyakorlatba átsapó ércsi folyamatával.

Ez utóbbi esetben sem beszélhetünk azonban máról holnapra kialakult identitástudatról. Közismertek Szülli Géának, az első csehszlovákiai magyar politikusnem-

zedék tagjának szavai, mely szerint: "Mi nem csehszlovákiai magyarként kívántunk politizálni, hanem magyarként akartunk politizálni Csehszlovákiában. "Nyilvánvaló, hogy szemében és sok kortársa véleménye szerint is a "csehszlovákiai magyar" kifejezés értékszemléletben is valamiféle degradációt jelentett a magát, kultúrájával és hagyományával együtt "érintetlenül" megőrző "tősgyökeres magyarral" szemben. A történelmi fejlődés és az idő - tegyük hozzá, hogy túlnyomórészt - nem ezt a nemzedéket igazolta, hanem sokkal inkább az utána következő "csehszlovákiai magyarként" aposztrofált generációt.

A húszas évek végén, a harmincas évek elején színre lépő második generáció a polgári demokrácia és jogállamiság biztosította lehetőségeket kihasználva próbált pozitív színezetet teremteni a kisebbségi magyarság életstratégiájának háttéréhez. Ez az új nemzedék, amely már a kisebbségi viszonyok közt nőtt fel és eszmélődött, az őt ért veszteségen túltekintve minden területen egyfajta "kisebbségi heroizmus" felvállalásával (gondoljunk csak a jól ismert Györi Dezső által megfogalmazott "kisebbségi géniuszt" fogalmára) arra törekedett, hogy az új állapotokat kiindulópontnak tekintse és ebből a helyzetből próbálja meg sorsát, jövőbeni lehetőségeit értelmezni. "Verekedtünk, próbáltunk, igazságot ismertünk meg és tévedtünk, és élni akartunk a dátumok beteljesedéséig, s fenntartani addig egy nép eszméletét, tudatát, megalapozni öntudatát." - írja erről a generációról Jócsik Lajos.²¹ Mindez természetesen a parlamentáris viszonyok közt politizáló párt-politikusokra is vonatkozott de még inkább az e politika keretéből kiszoruló ifjúsági mozgalmi tevékenységekre.

E ponton az identitástudat egy újabb fontos ismérvéhez - az öntudat meghatározásához érkeztünk. Az éntudatból fakadó öntudat alapeleme az ismeret. Az új nemzedék és Szvatkó Pál szavaival szólva a velük együtt születő "új magatartás" meghatározó ismérve az volt, hogy az eszmélődéssel együtt szinte lázas sietséggel igyekezett bepótolni az előző nemzedékek hiányos ismeretanyagát. E nemzedék egyenrangú tagjaként Jócsik Lajos minderről így vall: "a legnagyobb eredmény az volt, hogy kezdtük megismerni a kisebbségi tájakat és bennük a kisebbségi magyart, a táji élményeink és az emberre vonatkozó élményeink teljesen egybefonódtak... A táj nem hatott meg később bennünket külön, csak akkor, ha az ember sorsán keresztül nyilatkozott meg."²²

Jócsik szavai alapján jól felismerhető a fentebbekben már felvázolt, a "körülmények pontos ismeretére" vonatkozó igény kialakulásának pillanata. Utóbb talán annyit igazíthatunk a képen, hogy mindez nemcsak kizárólag egy fiatal generáció lelkében, öntudatában lezajló elszigetelt folyamat volt, hanem ugyanez az igény vezérelte az élvonalbeli szlovákiai magyar politikusokat Dél-Szlovákia korábban tán soha nem látott, nem hallott tájaira, hogy ott saját választóik élethelyzetével, problémáival megismerkedjenek.

A kiindulási pont mindkét esetben ugyanoda, a személyes élmények feldolgozására vezethető vissza. Ezek az élmények kettős felismerése, azaz "a múltban ugyanő valami mást élt át mint a jelenben" és ezt a felfedezést és az ebből fakadó következményeket "a jelenben valaki mások is átélik" fontos eszköze volt a történelmi identitás kialakulásának.²³ A különbség talán az ismeretanyag feldolgozásában mérhető le. Amíg az ifjabb generáció a társadalom

szociális igazságosságában, szélesebb értelemben vett egyenlőségének fejlesztésében lát kiutat, addig a korábbi generáció bizakodásával egyidejűleg a magyar népcsoport helyzetének, elsősorban nemzeti értékei kollektív felemelésében reménykedett. Egyszerűbben mindezt úgy is fogalmazhatnánk, hogy a generációnak is felfogható ellentét abban mutatkozott meg leginkább, hogy vajon új célok kitűzésére és az értük folytatott küzdelemre van-e inkább szükség, mint az addig meglévő értékek megőrzésére? A feltett kérdésre végül is az idő adta meg a maga választát.

Az értékek megőrzésének követelménye (amely az új nemzedék tudatában is egyértelműen felfedezhető az ősi, romlatlanak tartott népi kultúra felé fordulásban) már egyértelműen a kulturális identitás kialakulásának irányába mutató jelenség, amely magában hordozza az "én kultúráim és annak mássága" felismerésének kezdő momentumát. A kulturális identitás kialakulásának gyorsasága parallelnek bizonyult az e kultúrát ért veszélyeztettség tudatának erősségével. A korábban magától értetődő lét-helyzet helyett ez esetben újabb kérdésekkel találta magát szemben a kisebbségi népcsoporthoz tartozó egyén. Pl. azzal a ténnyel, hogy ezerévesnek hitt ősi kultúrájával olyan találásban találkozott a többségi propaganda felfogásában, amely ezt a kultúrát, a másokat ezer évig elnyomó, kirabló, felforgató kultúraként ábrázolta, a kultúrát magáéknak valló népet pedig *horribile dictu* "ősellenségnek" nevezte - miként ezt a Csehszlovák Nemzeti Bizottság által kinevezett első ideiglenes szlovák kormány 1918. XI. 5-én fogalmazott első nyilatkozata is kimondta.²⁴ Nem is szólva Benes hírhedt pamfletjéről, a "Verjétek szét Ausztria-Magyarországot" c. műről és a hozzá ha-

sonló tömegével megjelenő propaganda kiadványról. Mindez a saját kultúra autentikusságának avagy újraértékelésének kérdését vetette fel, amely természetesen kezdetől fogva védekező alapállást jelentett a kisebbségi magyarság részére. Nem csodálkozhatunk ezen, hisz a sajátjának vallott kultúra megkérdőjelezése egyúttal a saját múltjának megkérdőjelezését is jelentette. A magyar történelmi múlttal szemben megjelent a többségi nép - korábban teljesen más kontextusban értelmezett - ősi szláv kultúrája és annak dicső megjelenési formája a Nagy-morva Birodalom. A "magyar urat" gátlástalan elnyomó zsarnokként ábrázoló - nemcsak politikai pamfletek, deklarációk -, hanem kulturális alkotások, mint pl. a Jánosikról szóló első szlovák filmbemutató, nemcsak a magyar kisebbség identitástudatát kérdőjelezték meg, hanem elindítottak egy rendkívül káros és máig ható folyamatot, a kultúrák szétválásztásának, még hozzá jó - rossz előjellel történő megkülönböztetésének folyamatát. Ezen a ponton érdemes felidéznünk Rémi Brague kulturális identitásról írt könyvének egy részletét, mely szerint "Az európai kultúra sosem lehet a szó szoros értelmében az enyém".²⁵ Ezt a kultúrát tehát nem lehet sem megosztani, sem kisajátítani. A kultúrát legfeljebb csak másodlagosan lehet birtokolni vagy elsajátítani, mert a kultúra mint olyan mindig a pluralitás megtestesítője és mint olyan az önazonosság legfontosabb alkotója.

A kisajátított vagy az elhatárolódásra készített kultúra tehát következményében egyértelműen a befeléfordulásra, egyfajta gettósodásra rendezkedik be. Találón nevezí Jócsik ez az állapotot a "nádi létre" való berendezkedésnek. A befelé fordulás

szinte állandó kelléke az önön múltban való vájkálás, az önmarcangoló kérdésfelvetés: Miért jutottunk ide? Hol rontottuk el? Mi az oka a romlásnak? stb. Mindez pedig szinte melegágya lesz a kisebbségi tudat, illetve az ezt kompenzálni akaró különböző "pszichotechnikák" kitermelődésének.

Van azonban egy ettől súlyosabb következménye is ennek a folyamatnak Brague szerint. Ez pedig az, hogy az ebbe a helyzetbe sodort egyén akár kisebbségi, akár többségi helyzetben van sosem lesz képes igazán arra, hogy a saját kultúrájával szembe állított más kultúrát valódi tisztelettel kezelje. A számára felkínált kultúra ugyanis részére mindig megmarad egy "elszenvedett kultúrának", amely valódi tisztelet helyett jó esetben is csak udvarias érdeklődést érdemel, sosem jut el az igazi befogadást feltételező elsajátításig. A hátrányos, kisebbségi helyzetben lévő befelé forduló kultúra alkotásaiban is a védekezés mechanizmusainak kitermelésére korlátozódik, amely nemritkán olyan credménnyel jár, mintha egy szinpompás virágoskert minden évszakban csupán ugyanazt az egyetlenegy virágot teremné.

A kulturális identitásról megfogalmazott tételek érvényesek a vallási identitás vonatkozásában is. A vallásnak elsősorban a hiten kell alapulnia, nem pedig az érdekekre épülő rideg emberi számításra. A történelmi Magyarország északi részét megszálló cseh csapatok egyértelműen tudtára adták a szlovák és a magyar lakosságnak, hogy a többséginek tekinthető katolikus vallást idegennek, mi több ellenségnek tekintik. E véleményüknek a jó néhány helyen elvégzett oltárrombolással és templomkifosztással adtak nyomatékot. Ez a folyamat a későbbiekben az újonnan létrehozott, és az államvallás ápolásával megbí-

zott Csehszlovák Egyház nem éppen áldásosnak nevezhető tevékenységében és a katolikus egyházzal folytatott vég nélküli alkudozásban folytatódott. Mindez mind a katolikus mind pedig a református magyar egyház idegen testként való kezelését, ha úgy teszük ugyancsak gettóba szorítását eredményezte az egész két háború közti időszakban.²⁶

A fentiekben említett folyamatok, mint már említettük, teljesen új helyzetbe kerülve korábban nem ismert tapasztalatok, új információk özönét jelentették a kisebbségbe szorult magyarság számára. A szinte szemlátomásra lejátszódó asszimilációs és homogenizációs folyamatok (pl. az új telepések betelepítése a színmagyar nyelvtérletekre), a korábbi - tradicionálisnak is nevezhető - értékek felbomlása és az ezzel együttjáró "információrobbanás", a váratlanul kialakuló új élethelyzet kihívásai (a keresethez való jutás reményében tömegével meginduló elvándorlás, ingázás, amelyet persze megelőzött a helyi tradicionális kis- és nagyipar bázisainak ellehetetlenítése, felszámolása), olyan politikai kategóriákkal leírható magatartás kirajzolását jelentette a magyar kisebbség számára, amelyet egyértelműen azonosított a többségi társadalom értékrendjével és amellyel szemben tudatosan kialakíthatta saját politikai identitását. Ez a politikai öntudat természetes módon vállalja fel az érdekek egyértelmű és határozott autonóm artikulálásának és képviselésének feladatát. Talán ezzel magyarázható leginkább, hogy a két világháború közt a minimálisnál is kisebb tere volt a kormányt kiszolgáló ún. aktivista politikának a csehszlovákiai magyar kisebbségi népcsoport körében.

A csoportssolidaritás kialakulása, az önszerveződés megindulása és az érdekvé-

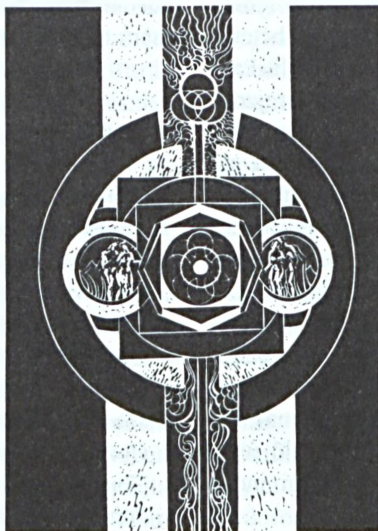
nyesítés lépcsőfokain keresztül haladó politikai öntudatosodás folyamata, mint a fentiekben már céloztunk rá, nem tekinthető öncélú folyamatnak a magyar kisebbségi identitás kialakulásában. A szabad identitásválasztás joga, szinte törvényszerűen hozza magával az önrendelkezési jog gyakorlattá váló követelését.²⁷

Az önrendelkezési jog követelése ebből a szempontból tehát természetes része volt a csehszlovákiai magyar pártok politikai gyakorlatának. Az önrendelkezési jog, a wilsoni elvek értelmében is olyan szabadságjognak tekinthető, amely célja a fentiekben elemzett történelmi-, vallási- és kulturális identitás "hosszú távú biztosítása".²⁸ Az önrendelkezési jog gyakorlata talán az egyetlen kivezető út a közép-európai történelmi útvesztők teremtette "zsákutcás fejlődési" rendből. Más kérdés az - és sajnos újra csak egy jellemző adaléka történelmi tévelygéseinknek, hogy a magyar kisebbségi népcsoport az önrendelkezés jogával e századi történelme során szabad akaratlanul sosem rendelkezhetett.

Jegyzetek:

1. Gyönyör József: *Terhes örökség, Madách-Posonium, Pozsony, 1994, 8-9 p.*
2. Szvatkó Pál visszaemlékezését Filep Tamás Gusztáv: *Az ellenállás víz c. könyvéből idézzük, Széphalom, Budapest, 1993, 104-105. p.*
3. Gyönyör József: *im. 25-26. p.*
4. Gyönyör József: *Közel a jog asztalához, Madách, Pozsony, 1993, 87-101. p.*
5. Gyönyör József: *Terhes. im. 84-138. p.*
6. Gyurgyik László, *Magyar mérték, Kalligram, Pozsony, 1994, 84-85, p. A 91-es adatok helyett azért közöljük az 1980-as népszámlálási adatokat, mert a legutolsó 1991-es csehszlovák népszámlálás*

- kategóriái közt új, eddig nem szereplő népszámlálási kategóriák jelentek meg, mint pl. a morva, rutén, roma, stb., melyek az összehasonlítást illetően jelentősen módosították a korábbi adatokat.
7. Gyönyör József: Terhes. uo. 27. p.
 8. Nép, 1925, július 5. 1. p.
 9. Wojatsek Károly: A magyar kisebbség helyzetének áttekintése, kézirat, TLD Dok. 3.p.
 10. Rády Elemér: A felvidéki magyar politika húsz éve, In.: Felvidéki mártírok és hősök aranykönyve, MEFHOSZ, Budapest, 89-134. p.
 11. Csepeli György: Nemzet által homályosan, Századvég, Budapest, 1992. 108-137. p.
 12. Haizl Kálmán, Egyháztörténeti emlék, Esztergom, 1940. 3. p.
 13. Esterházy Lujza: Szívek az ár ellen, Püski, Budapest, 108-137. p.
 14. Jócsik Lajos: Iskola a magyarságra, Budapest, Nyugat, 6. p.
 15. Fábry Zoltán: Stácsi délelőttiük, Pozsony, 1968, 18. p.
 16. Popely Gyula: Ellenszélben, Kalligram, Pozsony, 1995, 11. p.
 17. Csepeli György: im. 109. p.
 18. Jócsik Lajos: im. 84. p.
 19. uo. 23. p.
 20. uo. 18. p.
 21. uo.
 22. uo. 42. p.
 23. Garai László: "Elvegyültem és kiváltam", Twins, 1993, 48-49. p.
 24. Popely Gyula: im. 14. p.
 25. Rémi Brague: Európa a római modell. PPKE, Budapest, 1994, 111-120. p.
 26. Molnár Imre: Vallás és egyház a szlovákiai magyarság életében. In: Egyház-Fórum 1991/3-4. sz.
 27. Biró Gáspár: Az identitásválasztás szabadsága, Századvég, Budapest, 1995, 177-202. p.
 28. uo.

Mustó János: A Dúnánál - Régiók